

Bəşəriyyət tarixinə geniş bir zaman çərçivəsində nəzər saldıqda onun savaqsız, fəlakətsiz, iztirabsız günlərinin heyrətamiz dərəcədə az olduğunu görürük. BMT-nin statistikasına görə, bütün sivilizasiya tarixini əhatə edən beş min illik zaman kəsiyində 3,5 milyardan artıq insan müharibələrdə həlak olub. Həlak olanların da 73 faizi yalnız XX əsrdə baş vermiş müharibələrin payına düşür. Elə yaşadığımız üçüncü minilliyin bircə günü də savaqsız ötürməyib. Amma bütün müharibələrin içində öz qəddarlığı və insanlığa sığmayan əməlləri ilə fərqlənən elə cinayət aktları vardır ki, onlara heç cür haqq qazandıрмаq mümkün deyil. 1992-ci ilin 26 fevralında Azərbaycanın Qarabağ regionunda yerləşən Xocalı şəhərində törədilmiş kütləvi qətləmənin bir qismi bu faciəyə təkcə Qarabağ ətrafında çarəyən edən hadisələrin tərkib hissəsi kimi yox, həm də Azərbaycanın yerləşdiyi geopolitik məkan və Qafqaz regionunda oynadığı rol kontekstində yanaşmaq onun əsl mahiyyətini və səbəblərini üzə çıxarmağa kömək edir.

Tarix bəşəriyyətin həyatında qəddarlığı və kütləvililiyi ilə dərin sarsıntı yaradan çoxsaylı qırğınlarla və müharibələrlə şahidlik etmişdir. Bütün qitəni bürümüş və Avropa xalqlarını qan gölünə qərq etmiş 2 dünya müharibəsi XX əsrdə bu amansız savaqların sonuncuları idi.

II Dünya müharibəsindən sonra formalaşmış yeni dünya düzeni və bəşəriyyətin tərəqqisi və humanistləşməsi istiqamətində geniş vüsət alan etik-siyasi təkamül prosesləri etnik, dini, irqi ayrışdırıcı əsaslanan zorakılığın artıq tarixin arxivində qaldığına böyük ümidlər yaratmışdı. Təəssüf ki, yenidən toxumları cücərməyə başlayan bu ümidlər əsrin sonlarına doğru yenidən Avropada və onun qonşuluğunda alovlanan etnik müharibələrlə sönməyə başladı.

1988-ci ildə Ermənistanın yaşayın 250 min azərbaycanlının öz evlərindən və torpaqlarından qovulması ilə Qafqazda etnik təmizləmə başladı. Bolşeviklərin tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaratdıqları, Qərbi Azərbaycan sayılan Ermənistan ərazisindəki 185 azərbaycanlı kəndində yaşayan 250 mindən çox həmvətənimiz öz tarixi torpaqlarından qovuldu, onlara məxsus 31 min yaşayış evi, 165 kolxoz və sovxoz, çox sayda mal-qara və bütün əmlak qarət olundu. 225 nəfər öldürüldü, 1154 nəfər yaralandı. Minlərlə soydaşlarımız fiziki işgəncələrə məruz qaldı, gözələri çıxarıla, qolları və ayaqları kəsilməklə şikəst oldular.

Çox keçmədən, az qala, bütün dünya ermənilərini və onların havadarlarını əhatə edən hərbi birləşmələrin, silahlı quldur dəstələrinin Ermənistanın rəhbərliyi ilə Azərbaycan ərazisinə irimiqyaslı təcavüzü Dağlıq Qarabağ ərazisinin və onun ətrafındakı daha 7 rayonun işğalı ilə nəticələndi. Qarabağ müharibəsinin ən faciəli səhifəsi isə 7 min əhali olan Xocalı şəhərinin yer üzündən tamamilə silinməsi oldu.

1992-ci ilin fevralın 25-dən 26-a keçən gecə erməni silahlı quldur birləşmələri Xankəndində ermənilərin ələ keçirdikləri sovet ordusunun 366-cı batalyonun hərbi texnikasının və şəxsi heyətinin iştirakı ilə bir neçə həftə öncədən mühasirəyə alınmış Xocalı şəhərinə hücum etdilər. Şaxtılı qış gecəsində qaçıb canını qurtarmağa çalışan dinc sakinlər təqib edilərək yollarda və meşələrdə gülləbaran edildilər. Şəhər tamamilə yandırılıb məhv edildi.

Xocalı soyqırımı nəticəsində 63-ü uşaq, 106-sı qadın, 70-i qoca və qarı olmaqla, 613 dinc, əliyalın soydaşımız xüsusilə amansızlıqla qətlə yetirildi. 8 ailə tamamilə məhv edildi, 25 uşaq hər iki valideynini, 130 uşaq valideynlərindən birini itirdi. 76-sı uşaq olmaqla 487 nəfər yaralandı. 1275 nəfər əsir götürülənlərdən 150 nəfərinin, o cümlədən 68 qadın və 26 uşağın taleyi bugüncədə məlum deyil.

Qarabağ müharibəsində səhra komandiri və sonralar Ermənistanın prezidenti olmuş Serj Sarkisyan Britaniya jurnalisti Tomas de Vala verdiyi müsahibədə Xocalı faciəsinə belə şərh vermişdi: "Xocalıya qəddər azərbaycanlılar ele düşürdü ki, ermənilər dinc əhaliyə silah qaldırmaq iqtidarında deyillər. Biz bu stereotipi qıra bildik və nəticə göz qabağındadır". Bu şərhin özü ermənilərin dinc azərbaycanlıları məhz milli mənsubiyyətinə görə qətlə yetirdiklərini və ölkənin 20 faizini etnik təmizləməyə məruz qoyduqlarını sübut edir.

BMT tərəfindən 1948-ci ildə qəbul edilmiş "Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında" Konvensiyada əks olunan müddəalara müvafiq olaraq, cinayət hadisələrini soyqırımı kimi xarakterizə edən bütün xüsusiyyətləri Xocalının acı taleyində görmək mümkündür. Həmin konvensiyada qeyd olunan etnik mənsubiyyətinə görə insanların məqsədlə şəkildə, xüsusilə qəddarlıqla və işgəncə verilərək öldürülməsi, kütləvi qırğın aktını qabaqcadan planlaşdırılması kimi meyarlar Xocalı hadisələrinin mahiyyətini təşkil edir.

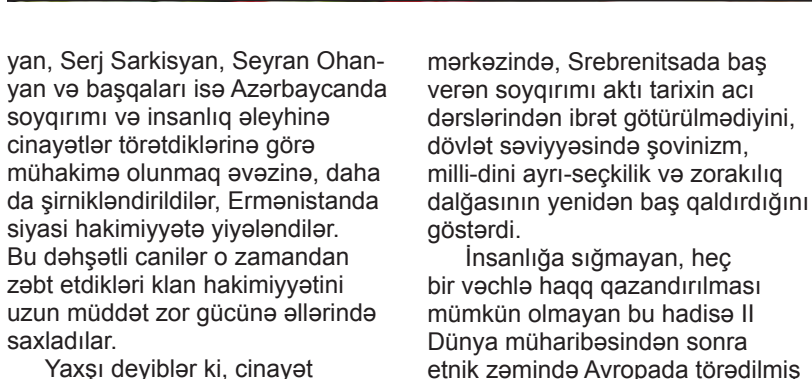
Özündə dözümsüzlüyü, etnik-dini ayrı-seçkiliyi, məqsədlə etnik təmizləməni, ağılaşmaz işgəncələri birləşdirən Xocalı

qətləməni əsl soyqırımı hadisəsidir. Bu günədək dünyanın 10-dan çox dövləti, bir sıra inzibati vahid və toplumun qanunvericilik orqanı, nüfuzlu beynəlxalq qurumlar Xocalı qətləməni soyqırımı kimi tanımışdır.

Bütövlükdə, 5 il davam edən Qarabağ savaqlarında Azərbaycanın 12 rayonunda yerləşən 700 yaşayış məntəqəsi işğal olundu, 24 min azərbaycanlı vətəndaşın öldürüldü, 4 minə qədər dinc əhali əsir düşdü. Əsir aparılanların əksəriyyəti uşaq, qadın və qocalar oldular. İtkin düşmüşlərin sayı 5 min nəfərə yaxındır. Onlardan 320-si qadın, 69-u isə uşaq idi. 1 milyona yaxın azərbaycanlı öz doğma yuvalarından qovularaq qaçqına çevrildi.

Bütün bu hadisələrin çarəyən etdiyi zamanda dünya susdu, azərbaycanlıların fəryadına səs verən olmadı. Bəzi dövlətlərin zorakılıqdan çəkinmək çağırışlarını eşitməzliyə vuran ermənilər 1993-cü ildə BMT-nin bütün işğal olunmuş ərazilərdən dərhal və qeyd-şərtsiz geri çəkilmək haqqında qəbul etdiyi 4 qətnaməsinə də məhəl qoymadı. Bu qətnamələr bu gün də icra olunmamış qalmaqdadır. Erməni lobbisinin yalanlarına və saxta təbliğatına uymuş Avropa susdu, işğalçıya "dur" deyənlər və onu durmağa məcbur edən güc tapılmadı.

Bütün bu hadisələri planlayan, həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak edən, azərbaycanlılara qarşı barışmaz mövqə və sonsuz nifrət daşıyıcıları olan erməni ideoloqları Zori Balayan, Silva Kaputikyan, səhra komandirləri Robert Koçar-

yan, Serj Sarkisyan, Seyran Ohanyan və başqaları isə Azərbaycanda soyqırımı və insanlıq əleyhinə cinayətlər törətdiklərinə görə mühakimə olunmaq əvəzinə, daha da şirikləndirildilər. Ermənistanın siyasi hakimiyyətə yiyələndilər. Bu dəhşətli canilər o zamandan zəbt etdikləri klan hakimiyyətini uzun müddət zor gücünə əllərində saxladılar.

Yaxşı deyiblər ki, cinayət

ikili standartların acı nəticələri

cəzasız qalanda, söndürülməyən alova dönmür, yeni əraziləri də oda qalayır. Dünyanın laqeydliyi fonunda Qafqazda daha da güclənən etnik müharibə alova da bax beləcə çox keçmədən Avropaya çatdı. 1995-ci ildə demokratik Avropanın

ən böyük soyqırımı hadisəsi kimi tarixə yazıldı. Qarabağın işğalına, Xocalı soyqırımına laqeyd qalan Avropa öz ərazisində közmərkəddə olan fəlakətə qarşı da susqunluq göstərdi.

Bu qətləmədən cəmi 2 il yarım önce Azərbaycanda törədilmiş Xocalı soyqırımının əlamətlərini bütün vətəndaşlar simptomları ilə özündə cəmləşdirən Srebrenitsa "Avropanın Xocalısı"na çevrildi. O vaxtdan bəri Xocalı və Srebrenitsa insanlığın "qardaşlaşmış kədəri" kimi hər iki ölkədə anılır.

1993-cü ilin aprelinde BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamədə Srebrenitsa və onun ətraf ərazilərində etnik zəmində şiddətlənən toqquşmalardan dərin narahatlıq hissi ifadə olunsada, beynəlxalq birlik tərəfindən bosniyalıların kütləvi qırğına aparan

XOCALI SOYQIRIMI

VƏ

proseslərin dayandırılması üçün heç bir əməli addım atılmadı.

1995-ci ilin 6 iyulda bəşəriyyətin ən amansız vandalizm aktlarından biri olan Srebrenitsa qətləməsinin başlanğıcı tarixi oldu: serb hərbi birləşmələri şəhərin cənubundan irəliləyərək kütləvi şəkildə etnik bosniyalıların evlərini yandırmaya və qırğınlar törətməyə başladılar. Minlərlə bosniyalı kütləvi terror, qeyri-insani davranışdan yaxa qurtarmaq üçün qonşu ərazilərə, yaxınlıqda yerləşən Potokariyə üz tutmağa məcbur oldular. Lakin Srebrenitsada məskunlaşmış əksər etnik bosniyalı blokada şəraitində şəhəri tərk edə bilmədi.

Avropanın mərkəzində yerləşən Srebrenitsa şəhəri cəmi bir neçə gün ərzində kütləvi məzarlıqlar məskənlərinə çevrildi. Törətdikləri kütləvi qırğınların izini itirmək üçün serb hərbi birlikləri cəsədləri bölərək, ağır texnikadan istifadə etməklə onları ayrı-ayrı yerlərdə basdırırdılar. 1996-cı ildə təsis edilən itkin düşmüş şəxslər üzrə komissiya 2010-cu ilədək 80-dən çox kütləvi məzarlıq yerində apardıqları DNT analizləri nəticəsində yalnız 7 minə yaxın bosniyalı qurbanı müəyyən edə bilmişdir. 1200-dək bosniyalının yeri və şəxsiyyəti barədə isə indiyə qədər heç bir məlumat yoxdur.

Serb jurnalisti tərəfindən çəkilmiş sənədli filmə yer alan Ratko Mladic'in bu hadisə barədə soyuqqanlıqla söylədiyi mülahizələr bəşəriyyətin ən ağır cinayət hadisələrindən biri olan Srebrenitsa qətləməsinin etnik-dini zəmində baş verdiyinə şübhə yeritir. "Biz bu şəhəri (Srebrenitsanı) serblərə qaytarırıq, bosniyalı müsəlmanlardan qisas alınması zamanı gəlib çatmışdır". Göründüyü kimi, Xocalı soyqırımından sonra Serj Sarkisyanın və Srebrenitsa soyqırımından sonra Ratko Mladic'in törətdikləri eyni hadisələrə şərtləri də eyni məzmun daşıyır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq səylərlə cilovlanmamasını yaratdığı siyasi məsuliyyətsizlik və hüquqi özbaşnalığın davamı olaraq, 1991-1995-ci illərdə çoxsaylı etnik toqquşmalar və kütləvi qırğınlarla müşayiət olunan Bosniya müharibəsi, təqribən, 100 min insanın ölümünə və 2 milyondan çox insanın didərgin düşməsinə səbəb olmuşdur. Bosniya müharibəsinin pik nöqtəsi hesab olunan Srebrenitsa soyqırımı isə sanki, Xocalı faciəsi kimi, qarşısının alınmasında daha çox törədilməsinə şərait yaradırlar, məsuliyyətsiz beynəlxalq qurumların və şəxslərin sürülu dalğasının yenidən baş qaldırdığını göstərdi.

İnsanlığa sığmayan, heç bir vəchə haqq qazandırılması mümkün olmayan bu hadisə II Dünya müharibəsindən sonra etnik zəmində Avropada törədilmiş

1992-ci il fevralın 26-da qədim Azərbaycan şəhəri Xocalı erməni hərbi birləşmələri tərəfindən vəhşicəsinə dağıdıldı, onun müdafiəçilərinə və sakinlərinə amansız divan tutuldu. Yüzlərlə dinc sakin görünməmiş işgəncələrə öldürüldü, uşaqlar, qadınlar, qocalar, bütöv ailələr məhv edildi, onların meyitləri təhqir olundu. XX əsrin sonunda dünyanın gözü qarşısında baş vermiş belə kütləvi qırğın hadisəsi öz amansızlığına və qəddarlığına görə təkcə Azərbaycan xalqına qarşı deyil, bütövlükdə bəşəriyyətə və insanlığa qarşı törədilmiş cinayət idi.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

keçirə bilmədiyini etiraf edərək deyirdi: "Buraxdıqımız yanlışlıqlar, gözənilən insanlıq faciəsinin qarşısını ala bilmək bacarığını göstərə bilmədiyimizə görə biz bosniyalıların serb qüvvələrinin kütləvi qətləməsinə qorumağa nail ola bilmədik". Çox təəssüf

nitsa soyqırımının ümumbəşəri faciə kimi qəbul edilməsi və dünya birliyi tərəfindən ona adekvat münasibət bildirilməsi bütün planetdə millətçilik, diskriminasiya və dözümsüzlüyün ifrat formalarını gətirib çıxardığı və çıxaraçağı acı nəticələrin bir daha baş verməməsi

Bosniya və Herseqovinanı da bir-birinə yaxınlaşdırmışdır. Təbii ki, Bosniya və Herseqovinada baş verən hadisələr barədə siyasi münasibət bildiren ilk dövlətlərdən biri də bu faciəvi taleyi öz yaxın tarixində yaşamış Azərbaycan olmuşdur. Hələ 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi bu ölkədə etnik-dini zəmində baş qaldıran müharibənin kütləvi qırğın və soyqırımı gətirib çıxarmaması üçün təvəzülü dəyandirilməsi barədə dünya birliyinə çağırış etmişdir.

Suverenlik uğrunda eyni mübarizə yolunu keçən Azərbaycan və Bosniya və Herseqovina qarşılıqlı münasibətlərdə insanlıq əleyhinə törədilmiş cinayətlərin obyektiv siyasi-hüquqi qiymət alması üçün birgə təşəbbüskarlıq səylərini bu gün də davam etdirirlər. Bosniya və Herseqovina Parlamenti tərəfindən Ermənistanın Azərbaycanı qarşı təvəzülü və Xocalı soyqırımı ilə bağlı "Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün tanınması və hörmət olunması" adlı qətnamənin qəbul edilməsi bu aməkdaşlığın parlaq təzahürüdür.

Azərbaycan regional və beynəlxalq təşkilatlarda Bosniya və Herseqovinanın haqlı mövqeyini dəstəkləyir, Srebrenitsa və Xocalı qətləmlərini kimi bəşər tarixinin ən qəddar cinayət aktları barədə dünya ictimaiyyətinin məlumatlandırılması işini ardıcıl şəkildə davam etdirir. 2003-cü ildə Bosniya və Herseqovinanın Sarayev şəhərində, Dobrin-ya çayı üzərində "Dostluq körpüsü" tikilib. Bu çayın sahilində, dostluq körpüsünün ətrafında salınmış Bosniya və Herseqovina – Azərbaycan Dostluğu Parkında Xocalı və Srebrenitsa qurbanlarının xatirəsini əbədiləşdirən abidə ucaldılıb. Bu abidə iki ölkənin qoşa kədərinə ifadə edir.

Dünya tarixində törədilmiş ən qəddar cinayətlərin ağrısını, fəryadını özündə toplayan, bütövlükdə insanlığa, sülhə, demokratik nizamə, vətəndaş birliyinə qarşı törədilmiş soyqırımı hadisələrini unutmamaq, Xocalı və Srebrenitsa qurbanlarının xatirəsini anmaq Yer üzündə yaşayan hər bir məsuliyyətli insanın mənəvi borcudur. Şübhəsiz, bəşəri ədalət təzliklə Xocalı qırğınına törədən müharibə canilərindən də Srebrenitsa cəlladları kimi cəzalandırılmasını, Azərbaycanın öz qədim tarixi vilayəti olan Qarabağda suverenliyinin bərpa olunmasını tələb edir.

Bütün təzyiqlərə və təhdidlərə baxmayaraq Azərbaycan işğal olunmuş torpaqlar üzərində öz suverenliyini bütün qanuni vasitələrlə bərpa etməkdə israrlıdır. Bu məsələdə Azərbaycanın ən güclü silahı onun haqlı mövqeyi malik olmasıdır. Azərbaycan haqlı mövqeyinin arxasında beynəlxalq siyasətin ədalətli münasibətini və beynəlxalq hüquq normalarının yerinə yetirilməsini tələb etmək hüququmuz dayanır. Lakin təəssüf olursun ki, bugün Qarabağ münaqişəsinə münasibətdə beynəlxalq hüquq normalarının hələ də gerçəkləşmədiyini şahid oluruq. Bu isə onu göstərir ki, müasir dünya siyasətində hələ də global güclər və onlara xidmət edən ayrı-ayrı dairələrin maraqları beynəlxalq ədalət və beynəlxalq hüquq normalarından üstün tutulur.

Azərbaycan beynəlxalq hüquq prinsipləri çərçivəsində Qarabağ probleminin həll olunması, ərazi bütövlüyünün və dövlət suverenliyinin bərpa olunması məqsədlərində israrlıdır. Bu yolda Azərbaycan dövlətinin və onun vətəndaşının yekdil fikrə malik olması torpaqlarımızın erməni işğalından azad ediləcəyinə böyük inam yaradır. Ədalətli bərpa olunması, ölkənin 20 faizə yaxın işğal olunmuş ərazisinin azad edilməsi və 1 milyon çox qaçqın və məcburi köçkünlərin öz yurdlarına qaytarılması üçün Azərbaycan dünya xalqlarının və dövlətlərinin, eləcə də beynəlxalq qurumlarının – BMT-nin, Avropa Birliyinin, ATƏT-in Minsk qrupunun ədalətli münasibətinə ümid bəsləyir.

Heç bir cinayət cəzasız qalmadı ki, Xocalı qətləməni törədənlər də tezliklə Haqq divanından yaxa qatılabilməyəcəklər. Xocalı əskəri boyu soydaşlarımızın məskən olduğu kimi, yenə və xocalıların həmişəlik yurd-yuvası olacaq.

Cavanşir FEYZİYEV,
Milli Məclisin deputatı,
fəlsəfə doktoru

ki, beynəlxalq birlik Azərbaycana münasibətdə bu etirafın mərtibəsinə göz yumur, ikili standartların davamlılığına dözdür.

Srebrenitsa qətləməsinə obyektiv siyasi-hüquqi qiymət

üçün önəyici əhəmiyyətə malikdir.

Avropa Parlamenti tərəfindən 2005, 2009, 2015-ci illərdə qəbul edilmiş qətnamələrdə Srebrenitsa qətləməsi soyqırımı aktı kimi təsdiqlənmişdir. 2009 və 2015-ci il tarixi

verilməsi üçün 1993-cü ildə keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı yaradılmışdır. II Dünya müharibəsindən sonra yaradılmış Nürnberq və Tokio tribunallarından sonra ilk dəfə təsis edilən Beynəlxalq Cinayət Tribunalı təkzibolunmaz faktlara əsaslanaraq, Srebrenitsada baş vermiş kütləvi qırğınını soyqırımı hadisəsi olduğuna dair yekun qərarə gəlmişdir. 160-dan çox siyasi, hərbi şəxslərin mühakimə olunduğu Cinayət Tribunalında Srebrenitsa qətləməsinə iştirakı sübuta yetirilən Radovan Karadzic, Radislav Krstic, Ratko Mladic kimi siyasi, hərbi cinayətkarlar layiq olduqları cəzalarını almışlar. Eyni zamanda, Srebrenitsada törədilmiş qətləmə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi tərəfindən də soyqırımı aktı kimi təsdiq olunmuşdur.

Heç şübhə yoxdur ki, Srebrenitsa qətləməsinin davamı olaraq, 1991-1995-ci illərdə çoxsaylı etnik toqquşmalar və kütləvi qırğınlarla müşayiət olunan Bosniya müharibəsi, təqribən, 100 min insanın ölümünə və 2 milyondan çox insanın didərgin düşməsinə səbəb olmuşdur. Bosniya müharibəsinin pik nöqtəsi hesab olunan Srebrenitsa soyqırımı isə sanki, Xocalı faciəsi kimi, qarşısının alınmasında daha çox törədilməsinə şərait yaradırlar, məsuliyyətsiz beynəlxalq qurumların və şəxslərin sürülu dalğasının yenidən baş qaldırdığını göstərdi.

qətnamələrdə Avropada inteqrasiya proseslərinin köklü şəkildə zədələmiş bu cinayətkar aktın bir daha təkrarlanmaması üçün bütün zəruri tədbirlərin görülməsini vacibliyi vurğulanmışdır.

Lakin belə görünür ki, soyqırımı kimi faciəvi hadisələrə münasibətdə hələ də dünyanın, eləcə də Avropanın vahid müqavimət platforması yoxdur. Bu, hələ də ayrı-ayrı böyük dövlətlərin Xocalı soyqırımı ilə Srebrenitsa qətləməsinə fərqli, həm də öz də maraqları mövqeyindən yanaşmalarının, tarixin məntiqinə zidd və selektiv yanaşmasının nəticəsidir. Belə yanaşma bütün xalqlar üçün zərərli və beynəlxalq saviyyədə sülhə və təhlükəsizliyə ciddi təhdiddir.

Yaxşı deyiblər ki, eyni dərd insanları doğmalaşdırır. Müstəqilliklərini qazandıqdan sonra bənzər ağrı-acılar Azərbaycanla